

Recenzja rozprawy doktorskiej mgra Kaspra Pfeifera pt.
Polityka estetyki. Literatura jako narzędzie zmiany społecznej
w praktyce twórczej Brunona Jasińskiego

1. Temat, struktura i treść rozprawy

Przedstawiona mi do recenzji praca doktorska została napisana na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Śląskiego pod kierunkiem prof. dr. hab. Krzysztofa Kłosińskiego. W ogólnym zarysie rozprawa poświęcona jest analizie zawiłych związków między polityką a estetyką w twórczości polskiego (post)futurysty Brunona Jasińskiego (1901-1938). Jak zaznacza autor we wstępie do pracy, podjętym w dysertacji rozważaniom przyświeca następująca teza badawcza: „Praktyka twórcza Jasińskiego, począwszy od futuryzmu, a skończywszy na socrealizmie, niezmiennie służyła opracowywaniu możliwych światów, miejsc tyle nie istniejących, co pożądanym, słowem, opracowywaniu potencjalności nowych wspólnot lub – w socrealizmie – także ich granic.” (s. 31) Pod względem zaś aspektów formalnych i wyborów stylistycznych mgr Pfeifer eksponuje „ciążenie ku komunikatywności i klarowności kodu” (s. 5) jako najważniejszą cechę praktyki twórczej autora *Pałę Paryż*, co uwydatnia się m.in. w tym, że z biegiem czasu innowacje i eksperymenty językowe schodzą na plan dalszy w działalności literackiej Jasińskiego.

Pod względem teoretycznym i konceptualnym mgr Pfeifer czerpie swoje inspiracje przede wszystkim z agonistycznie zorientowanej ontologii politycznej francuskiego filozofa Jacques’a Rancière’a. W rozumieniu autora *Le partage du sensible: Esthétique et politique* (2000), „polityka” (*la politique*) jest tą siłą, która przekształca – poprzez wszelkie interwencje czy też manifestacje w przestrzeni publicznej – hegemoniczny porządek w danej społeczności, podczas gdy „policja” (*la police*) dąży do umacniania status quo, podtrzymywania istniejących hierarchii oraz wyznaczania granic tego, co jest możliwe. Wobec tego francuskiego filozofa interesują przede wszystkim te społeczne mechanizmy i siły, które decydują o tym, kto na pełnych prawach może uczestniczyć w zbiorowym wytwarzaniu znaczeń i wiedzy (a kto nie). W pismach Rancière’a kwestia ta wiąże się z szeroko rozumianą koncepcją „estetyki”, która obejmuje całą sferę „postrzegalnego” (czy też „sensownego”). To wskutek tzw. „figur

dysensu” pojawiających się w danej wspólnocie zaczyna się dostrzegać to, czego wcześniej nie było powodu dostrzegać. Ścisły związek między „polityką” a „estetyką” oznacza również, że Rancière nader wysoko ocenia potencjał emancypacyjny literatury oraz wszelkiej innej działalności artystycznej. Poza tym, podążając tropem ontologii politycznej Rancière’a (oraz pism Arystotelesa), autor rozprawy odróżnia tzw. „zwierzęta polityczne”, czyli pełnoprawnych członków wspólnoty dysponujących mową (*logos*), od „niepolitycznych”, które dysponują tylko głosem (*phōnē*) i pozostają pozbawione udziału w „opowiadaniu” o wspólnocie.

Autor rozprawy obserwuje w praktyce artystycznej Jasińskiego wyznaczniki działalności zarówno „politycznej” (kontrhegemonicznej), jak i „policyjnej” (reprodukującej status quo i uniemożliwiającej nowe formy postrzegania tego, co wspólne). Poza wyżej wspomnianymi inspiracjami Rancière’owskimi mgr Pfeifer opiera swoje rozważania dotyczące twórczości Jasińskiego na bogatej literaturze przedmiotowej w zakresie literaturoznawstwa, kulturoznawstwa, historiografii, „teorii krytycznej”, studiów postkolonialnych i szeroko pojętej humanistyki. Czerpie on nie tylko z rozmaitych polskich źródeł, ale także z dużej liczby angielskojęzycznych publikacji. Rozprawa liczy 210 strony i składa się – pomijając streszczenie i bibliografię zamieszczone na końcu pracy – ze wstępu, pięciu rozdziałów i zakończenia.

Co znamienne, obrana przez autora perspektywa badawcza pod kilkoma względami odbiega od podejścia stosowanego w przeważającej większości studiów akademickich (jak również opracowań popularyzatorskich) na temat życia i dorobku artystycznego Jasińskiego. Po pierwsze, mgr Pfeifer zdecydowanie przeciwstawia się wszelkim próbom odpolitycznienia twórczości i wypowiedzi programowych Brunona Jasińskiego. Dostrzegając apele o sprawiedliwość społeczną już we wczesnych utworach Jasińskiego, autor rozprawy odnosi się krytycznie wobec badaczy takich jak Maria Delaperrière, którzy podchodzą do futuryzmu Jasińskiego w sposób redukcjonistyczny, opisując go w kategoriach zabawy lub żartobliwej prowokacji. Jak dowodzi autor, wywołanie skandalu należy uznać za efekt uboczny działalności artystycznej Jasińskiego, a nie za jej właściwy cel. Po drugie, autor rozprawy odcina się od nieprzyjaznej wobec Jasińskiego postawy, którą można by nazwać „moralizującym prezentyzmem”. W związku z tą linią oceny mgr Pfeifer zwraca uwagę na „potępienie pamięci” (*damnatio memoriae*), którego ofiarą padł Jasiński niejednokrotnie (nie tylko w późnych latach 30. – tuż po swojej śmierci – ale także w bardziej nam współczesnych czasach, zwłaszcza w kontekście dominujących w dzisiejszej Polsce dyskursów antykomunistycznych). Po trzecie, aczkolwiek sam Jasiński nie stronił od ogłaszania pewnych zwrotów czy przełomów w swojej praktyce twórczej – chociażby w głośnym „bilansie”

futuryzmu polskiego z 1923 roku – autor rozprawy woli nie określać twórczości Jasińskiego – czy też jego podejścia teoretycznego do sztuki – mianem „serii gwałtownych zerwań” (s. 5). Przeciwnie, autor uwypukla procesualność czy też gradualność przemian zachodzących w praktyce twórczej autora *Balu manekinów*. Uciekając przed dostrzeganiem gwałtownych pęknięć w ścieżce rozwoju artystycznego Jasińskiego, mgr Pfeifer częściowo podąża za rozważaniami Borisa Groysa, który podkreśla nierozzerwalny związek między postulatami artystycznymi historycznej awangardy a powstałym nieco później socrealizmem.

W obszernym **wstępie** – zatytułowanym *Od „młodego, genialnego” do „nienawidzimy burżuja i każdej rzeczy, która jego jest”*. *Założenia pracy, stan badań oraz uzasadnienie wyborów metodologicznych* – autor w sposób szczegółowy prezentuje tematykę, najważniejsze koncepcje i główną tezę pracy, wraz z obraną metodologią i strukturą. Poza tym, zapoznając czytelnika z głównymi przesłankami politycznej i estetycznej myśli Rancière’a (zob. wyżej), autor przedstawia i omawia trzy kategorie reżimów sztuk – etycznego, przedstawieniowego, estetycznego – oraz ich odpowiedni związek z platońskim idealizmem, arystotelesowskim mimetyzmem i awangardowymi tendencjami.

W **rozdziale I**, który nosi tytuł *„Istnieją tylko równi, świadomi i powszechni”*, czyli o *emancypacyjnej teorii futurystycznych manifestów*, autor skupia się na wczesnych (czyli futurystycznych) manifestach Jasińskiego wyrażających jego ostry spór z odgórnie wytworzonym modelem wspólnoty i ze sztuką skierowaną do wąskiego grona odbiorców. Aczkolwiek manifest – jako forma komunikacji społecznej – stanowi swego rodzaju gatunek paraliteracki, autor dokłada wszelkich starań aby wysunąć na pierwszy plan głęboko zakorzeniony – bo sięgający połowy XVII w. – związek tego typu tekstu z postępowymi, rewolucyjnie nastawionymi ruchami społecznymi i politycznymi. Analizując wypowiedzi programowe takie jak *Mańifest w sprawie natyhmiastowej futuryzacji życia* i *Mańifest w sprawie ortografii fonetycznej*, mgr Pfeifer podkreśla radykalny antyelitaryzm i egalitaryzm, który pobrzmiwa we wczesnych postulatach artystycznych Jasińskiego. Poza tym postrzega on w programowej działalności młodego poety „literacki projekt mający antycypować wyłanianie się nowych możliwości życia zbiorowego” (s. 39). Inaczej mówiąc, w swoim dążeniu do uspołecznienia i umasowienia sztuki autor *Buta w butonierce* rozumie cel (*telos*) sztuki przede wszystkim jako próbę kształtowania życia wspólnoty.

W **rozdziale II** (zatytułowanym *„Posłowie socjalistyczni z tym swoim brudnym ludem [...] są po pierwsze nie-e-ste-tyczni...”*, czyli o *załążkach rewolucjonizmu w poezji młodego Jasińskiego*) autor omawia wczesną twórczość poetycką Jasińskiego, ze szczególnym uwzględnieniem wyłaniającego się z niej ducha rewolucjonizmu i radykalizmu. W kontekście

tym autor analizuje wybrane wiersze z debiutanckiego tomika *But w butonierce*, takie jak *Miasto. Synteza*, *Trupy z kawiolem*, *Morga* i *Kinematograf* – w których niemający głosu lud zyskuje pewnego rodzaju podmiotowość – a także pacyfistycznie nastawiony wiersz *Marsz*. Rozdział II zamyka omówienie tytułowego utworu debiutanckiego tomu oraz krótka analiza pierwszego poematu Jasińskiego *Pieśń o głodzie*. Jak w sposób przekonujący pokazuje autor, wspomniany poemat przedstawia dalszy etap w procesie politycznej subiektywizacji ludu (poprzez amplifikację jego głosu i roztapianie się lirycznego „ja” w zbiorowym podmiocie).

Noszący tytuł „*Garnca pańskiej kaszy chłopska krew niewarta*”, czyli o wyzwoleniu mas ludowych w *Słowie o Jakubie Szeli* **rozdział III** w całości poświęcony jest „dojrzałemu” poematowi *Słowo o Jakubie Szeli* (1926), który stanowi – jak wskazuje autor – kolejny (kluczowy) etap w (postfuturystycznym) dążeniu Jasińskiego do upraszczania komunikacji z odbiorcą, sięgając po konwencje i topoty mówionej literatury ludowej (w szczególności pieśni dziadowskiej). Autor rysuje szeroki kontekst historyczny, kulturowy i socjoekonomiczny, na tle którego powstał poemat Jasińskiego, ze szczególnym uwzględnieniem kwestii reformy rolnej. Jak pokazuje mgr Pfeifer, Jasiński zakłóca w *Słowie o Jakubie Szeli* narodowy konsensus co do „prawdy historycznej” o rabacji galicyjskiej z 1846 roku. Zamiast miejskiego lumpenproletariatu (czy „motłochu miejskiego”) głównym aktorem w walce o emancypację (oraz miejsce we wspólnocie) staje się tutaj eksploatowane przez pańszczyzną chłopstwo. Autor z dużą starannością analizuje zarówno warstwę językową, jak i strukturę fabularną stylizowanego na pieśń ludową poematu Jasińskiego, zwracając szczególną uwagę na kluczowy motyw karnawału. Z jego analizy wynika m.in., że opisany przez poetę chłopski karnawał odbiega od tradycyjnego tropu karnawalizacji (choćby znanego z pism Bachtina) i kryje w sobie obietnicę prawdziwej, mocnej subiektywizacji dominowanego ludu. Poza tym autor dobitnie uwypukla rozmaite związki fabuły poematu z ówczesną aktualnością, czyli trudną sytuacją polityczną w II RP. Kontekst ten pozwala autorowi wyjaśnić, dlaczego poemat Jasińskiego w końcu padł ofiarą cenzury.

Rozdział IV – zatytułowany „*Biały pan, to miłosierny pan*”, czyli o likwidacji centroperyferyjnej logiki dominacji w *Pałę Paryż* – dotyczy najbardziej znanej na światową skalę powieści Brunona Jasińskiego, czyli *Pałę Paryż* z 1928 roku. Autor rozprawy wchodzi tu w polemikę z badaczami, którzy skupiają się na katastroficznej wymowie powieści (jako narracji o – niepożądanego – upadku zachodniej cywilizacji i zagrożeniu napływającym z „dzikiego” i „barbarzyńskiego” Wschodu). W swojej analizie autor dowodzi, że Jasińskiego zajmuje nie tyle upadek starego świata, ile rodzenie się nowego porządku (co uwydatnia triumf kooperatystycznej komuny opisany w trzeciej części utworu). Autor skupia się przede

wszystkim na kolonialnych wątkach, które przewijają się przez powieść, a zwłaszcza na krytyce, którą Jasiński wymierza w centro-peryferijny model dominacji i eksploatacji. W swoich rozważaniach autor opiera się m.in. na rozwijanej przez Immanuela Wallersteina teorii systemu-świata, według której istnieją długo trwające, historycznie uwarunkowane zależności i nierówności między centrami gospodarczymi (metropoliami) a obszarami (pół)peryferijnymi. To właśnie ten system kolonialno-imperialny usiłuje obalić rewolucyjny projekt zaprezentowany przez Jasińskiego na kartach *Pałę Paryż*. Ze względu na kluczową rolę, jaką odgrywa w fabule powieści chińska postać P'an Tsian-kueja, autor zwraca szczególną uwagę na (pół)kolonialny status wczesnodwudziestowiecznych Chin oraz istniejące w nich „policyjne” struktury panowania i podporządkowania. Tak jak w pozostałych rozdziałach, autor rysuje tu bogaty kontekst historyczny, kulturowy i polityczny, który pozwala lepiej zrozumieć ideowe przesłanie powieści i wybory tekstualne Jasińskiego.

Rozdział V (zatytułowany „*Tu nie Rosja, lecz Tadżykistan, i budują nie Rosjanie, lecz Tadżycy*”, czyli *radziecki projekt kolonialny, socrealizm i orientalizm w powieści Człowiek zmienia skórę*), z kolei koncentruje się na socrealistycznej powieści *Człowiek zmienia skórę* (1932-33). Autor dysertacji skupia się na tym, jak manifestuje się na kartach utworu radziecka odmiana kolonializmu. Zwraca on szczególną uwagę na pewne (strategiczne) przemilczenia, które wpisują się w radziecką logikę „policyjną” (takie jak brak informacji o wysokich kosztach – także ludzkich – jakie spowodował „uniwersalny” projekt radzieckiej modernizacji i kolektywizacji). Poza tym, jak dobitnie ilustruje autor, opisane przez Jasińskiego zwierzchnictwo Moskwy nad Tadżykistanem stanowi swoistą replikację kolonialnego systemu-świata krytykowanego na łamach *Pałę Paryż*, w ramach której środkowoazjatycką ziemię traktuje się jako przestrzeń pozbawioną przedradzieckiej historii. Ponadto, autor w przekonujący sposób pokazuje, że Jasiński nie stroni od orientalizujących chwytów i zabiegów (co jest kolejnym przykładem braku kontrhegemonicznej perspektywy w obrębie powieści). Jak wynika z przedstawionej analizy, późniejsze utwory Jasińskiego co prawda nie rezygnują z głoszenia dyskursów (pozornie) emancypacyjnych, ale teksty te jednocześnie wpisują się w etyczny (dydaktyczny) reżim sztuki (a to w sposób raczej dogmatyczny).

W Zakończeniu – które nosi tytuł „*W rytmicznym chrzeście kulomiotów idą czerwone moje święta*”. *Bruno Jasiński i polityczność literatury* – autor w zwięzły sposób reasumuje najważniejsze wątki i wnioski przedstawione w głównej części rozprawy, uwypuklając szczególnie związek między „polityką”, „policją” a „estetyką” w praktyce twórczej Jasińskiego. Kończąc, autor rzuca inne światło na rzekomy tragizm losu polskiego (post)futurysty. Zdaniem autora tragizm ten nie polega na tym, że pisarz ostatecznie padł ofiarą

systemu, który sam popierał i wychwalał, ale raczej na tym, że propagowany przez niego program emancypacji z biegiem czasu stracił swoją wyzwolenczą moc i swoją odporność na „policyjne” podtrzymywanie status quo.

Rozprawę zamyka krótkie streszczenie po polsku i po angielsku oraz obszerna bibliografia (licząca ok. 400 pozycji).

2. Uwagi ogólne

Bardzo wysoko oceniam rozprawę doktorską mgra Pfeifera, zarówno pod względem merytorycznym, jak i pod względem formalnym. Autor dysertacji nie tylko wykazuje się głęboką wiedzą na temat życia i twórczości Brunona Jasińskiego (oraz stanu badań w tym zakresie), ale także znakomicie orientuje się w wielu innych zagadnieniach i dziedzinach (również poza dyscypliną literaturoznawstwa *sensu stricte*). O szerokich horyzontach badawczych i wielostronnym odczytaniu autora świadczą m.in. liczne w tekście rozprawy nawiązania do dorobku autorów takich jak Giorgio Agamben, Alain Badiou, Etienne Balibar, hook bells, Gayatri Spivak, Louis Althusser, Michel Foucault, Frantz Fanon, Walter Benjamin, itd. Dowodem tego, że mamy do czynienia z intelektualnie dojrzałym, ale także bardzo skrupulatnym i zorientowanym na historyczne detale badaczem, są nie mniej liczne odniesienia do słabo znanych – bo rozproszonych po ówczesnej prasie – polskojęzycznych publikacji z lat 20. i 30., które pozwalają unaocznić szersze tło, na którym działał i tworzył Bruno Jasiński. Do tego dochodzi jeszcze fakt, że autor rozprawy niejednokrotnie zaskakuje czytelnika celnymi, ale mało oczywistymi obserwacjami i skojarzeniami o charakterze komparatystycznym czy też etnograficznym. Tak na przykład w rozdziale II dowiadujemy się o istnieniu hiszpańskiego ruchu kobiecego „Las sinsombrero” i związanym z nim antymieszczańskim geście odrzucenia kapelusza. Ten sam rozdział zaznajmia czytelnika z rozprawą z „ciemnoskórą” genealogią polskich chłopów, o której pisał dziewiętnastowieczny antropolog i etnograf Władysław Olechnowicz.

Owa szeroka perspektywa wiąże się ze swoistym pragmatyzmem metodologicznym, który charakteryzuje bogato udokumentowane studium autorstwa mgra Pfeifera. Z jednej strony należy tu podkreślić, że przedstawiona do recenzji rozprawa cechuje się teoretycznie pogłębionym podejściem do tezy badawczej, w oparciu o pisma i koncepcje Jacques’a Rancièrè’a (z którymi autor jest świetnie obeznany). Wybór ontologii politycznej Rancièrè’a jako ram dla analizy praktyki twórczej Brunona Jasińskiego jest niewątpliwie trafny i

usprawiedliwiony.¹ Z drugiej zaś strony trudno nie zauważyć, że część analityczna pracy (rozdziały 1-5) wykazuje pewnego rodzaju hybrydowość. Zaprezentowana analiza ma charakter diachroniczny i łączy skalę mikro – omówienie wybranych tekstów Jasińskiego, począwszy od manifestów i głośnego debiutu *But w butonierce* z 1921 roku, a skończywszy na powieści socrealistycznej *Człowiek zmienia skórę* – z perspektywą makro. W swoich dociekaniach i wywodach autor balansuje między skrupulatną analizą samych tekstów Jasińskiego a szczegółowym nakreśleniem szerszego kontekstu, w którym powstały i krążyły jego teksty i na tle którego te utwory – i tekstualne wybory Jasińskiego – ujawniają swój sens i znaczenie. Aczkolwiek teoria Rancière’a wytycza ogólny kierunek analizy, każdy kolejny rozdział proponuje ogląd praktyki twórczej Jasińskiego w określonym kontekście i okresie i – wskutek tego – rozwija własną dynamikę analityczną i interpretacyjną.² Ów połączony z konceptualnym i teoretycznym rygorem pragmatyzm oceniam jako dużą zaletę rozprawy mgra Pfeifera.

Jeżeli pomijamy całościowe podejście do twórczości Jasińskiego, jakie zaprezentowała kanadyjska badaczka Nina Kolesnikoff w monografii pt. *Bruno Jasienski: His Evolution from Futurism to Socialist Realism* (z 1982 roku), to diachroniczna perspektywa obrana przez autora pozostaje rzadkością w badaniach nad Jasińskim. Niewątpliwym atutem rozprawy jest również to, że autor odżegnuje się od mainstreamowych tendencji i kierunków badawczych w stosunku do dorobku Jasińskiego, wchodząc w mniej lub bardziej jawną polemikę z innymi badaczami i autorami. Równocześnie mgr Pfeifer stroni od absolutyzowania swoich racji i wniosków, dostrzegając elementy zarówno zmiany, jak i ciągłości w poetyce i praktyce twórczej Jasińskiego. Dotyczy to nie tylko pewnych chwytów stylistycznych (np. groteskowości jako charakterystycznego elementu poetyki Jasińskiego od najwcześniejszych

¹ Niektóre młodzieńcze wiersze Jasińskiego – takie jak *Prolog do „Wesela” Stanisława Wyspiańskiego* (z 1919 roku), w którym dochodzi do głosu „krzyk” wylaniający się „z głębi gminu” – w zadziwiający sposób współbrzmia z terminologią ontologii politycznej Rancière’a, a zwłaszcza występującego w niej napięcia między *logos* a *phōnē*. Dotyczy to również wiersza *Śmierć Pana Premiera. Rapsod*, w którym pojawiają się „nie-e-stetycz-ni” „(...) posłowie socjalistyczni / Z tym swoim brudnym ludem” (s. 70-71).

² Tak na przykład kwestia języka (i „rozwodnienia” języka literackiego) odgrywa ważną rolę w pierwszych rozdziałach rozprawy – zwłaszcza w analizie wczesnych wierszy Jasińskiego oraz poematu *Słowo o Jakubie Szeli* – ale temat ten schodzi na plan dalszy w rozdziałach poświęconych powieściom Jasińskiego (co pewnie wiąże się z dostrzeganym przez autora stopniowym ciężeniem Jasińskiego „ku komunikatywności i klarowności kodu”).

do późniejszych utworów), ale także pewnych tematów i motywów (np. kluczowego wątku głodu).

Mówiąc z bardziej formalnego punktu widzenia, rozprawa jest logicznie i przejrzysto zorganizowana. Autor dowodzi umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej i konstrukcji tekstu naukowego. Poza tym należy podkreślić, że praca pisana jest ładną i poprawną polszczyzną. Z powyżej wymienionych względów bez jakichkolwiek wahań rekomenduję rozprawę do publikacji, nie tylko w wersji polskojęzycznej, ale także w – adaptowanej dla zagranicznych badaczy – wersji angielskojęzycznej.

Ogólna pozytywna ocena pracy nie oznacza jednak, że rozprawa jest pozbawiona jakichkolwiek niedociągnięć. Poniżej w krótkim zarysie przedstawiam kilka – przynajmniej z mojej perspektywy – słabiej rozwiniętych aspektów dysertacji.

Aspekty tekstologiczne i kwestia języka (języków)

Autor skupia się na analizie wybranych tekstów Jasińskiego, nieraz także z uwzględnieniem ich organizacji językowej (szczególnie w pierwszych rozdziałach rozprawy), ale w dysteracji brak usystematyzowanych informacji o charakterze tekstologicznym. Zamieszczony na s. 3 wykaz skrótów co prawda informuje czytelnika o wydaniach, z których skorzystał autor w czasie pracy nad rozprawą, ale dokonany przez autora wybór tekstów źródłowych pozostaje bez jakiegokolwiek uzasadnienia. Jest to tym bardziej zaskakujące ze względu na to, że Jasiński tworzył i pisał w kilku językach, zostawiając po sobie różne wersje, warianty i (auto)przekłady. Uderzające jest przy tym także to, że autor rozprawy nie tematyzuje wielojęzyczności będącej jednym z fundamentów praktyki twórczej Jasińskiego. Mgr Pfeifer co prawda nawiązuje – na s. 6, 65, 77 i 104 – do artykułu autorstwa Agnieszki Urbańczyk, który szczegółowo omawia kwestię wielojęzyczności autora *Buta w butonierce*, ale sam autor z niewiadomych przyczyn nie porusza tej sprawy. Nie oznacza to jednak, że kwestie tekstologiczne i językowe zostały całkowicie pominięte przez mgra Pfeifera. Świadczy o tym chociażby przypis 24 (na s. 124), w którym autor przytacza spostrzeżenia Edwarda Balcerzana na temat „specyfiki” rosyjskojęzycznego wydania *Palę Paryż* (z 1934 roku).

Aspekty instytucjonalne:

Brak bardziej szczegółowych informacji o charakterze tekstologicznym idzie w parze z pewnego rodzaju zaniedbaniem przez autora kwestii instytucjonalnych. Jak się wydaje, autora rozprawy zajmującego się – w ślad za Rancière’em – „sposobami produkcji i praktykowania sztuki” dużo bardziej interesują aspekty symbolicznej produkcji (wytwarzania znaczeń) niż

aspekty materialnej produkcji (włącznie z dystrybucją i cyrkulacją nośników tych znaczeń). Warto tu przypomnieć, że młody Jasiński traktował ulicę jako idealne miejsce dla produkcji i dystrybucji swoich (i cudzych) artefaktów. Tak na przykład w – zacytowanym na s. 46 rozprawy – fragmencie *Manifestu w sprawie krytyki artystycznej* czytamy, że „[ń]e potszeba nam dla naszej sztuki pośredników. Sami potrafimy być jednocześnie jej twórcami, szejcyćelami i wyznawcami.” Wiadomo natomiast, że przytłaczająca większość utworów Jasińskiego nie ukazała się bez interwencji i mediacji takich „pośredników” i „szejcyćeli”. Tu i ówdzie autor co prawda poświęca uwagę krytycznej recepcji (i cenzurze), jaką spotkały radykalne propozycje Jasińskiego w latach 20. XX wieku, ale poza tymi nielicznymi obserwacjami na temat recepcji trudno się oprzeć wrażeniu, że kwestie instytucjonalne – podobnie jak kwestie tekstologiczne – zostały nieco zaniedbane w przedstawionej analizie (co należałoby poprawić w wersji książkowej rozprawy, chociażby w przypisach).

Pokuszenie myślenia dualistycznego:

Autor dwukrotnie – na s. 28 i na s. 172 – podkreśla, że sferę Rancière’owskiej polityczności należy zrozumieć jako spektrum, a nie jako system binarnych opozycji. Aczkolwiek autor dokłada wszelkich starań aby przedstawić „tranzycję Jasińskiego od polityki do policji” (s. 34) z różnych perspektyw i wraz ze wszelkimi niuansami, nie sposób nie zauważyć, że w części analitycznej autor nieraz wpada w pułapkę operowania upraszczającymi opozycjami binarnymi. Przyczyniają się do tego nie tylko Rancière’owskie koncepcje *la politique* i *la police*, ale także inne terminy, którymi posługuje się autor w trakcie analizy, takie jak *phōnē* („głos”) i *logos* („język”), *dzoē* („życie naturalne”) i *bios* („istnienie polityczne”), itd. Nasuwa się tu również pytanie, o ile sama twórczość Jasińskiego uruchamia i wzmaga takie myślenie dualistyczne.

Wybór korpusu tekstów:

We wstępie autor uzasadnia wybór korpusu badawczego i brak pewnych utworów Jasińskiego w części analitycznej rozprawy w następujący sposób:

„Celem niniejszej pracy jest wszak nie interpretacja wszystkich utworów Jasińskiego, a przedstawienie dialektycznego napięcia między polityką a policją w praktyce twórczej pisarza. Dlatego wybrałem te jego teksty, które, jak sędzę, najlepiej oddają interesujące mnie zagadnienie.” (s. 36)

Aczkolwiek należy szanować decyzję autora co do ostatecznej selekcji tekstów, warto się zastanowić nad tym, o ile zarysowana przez autora ewolucja zostałaaby skomplikowana, gdyby korpus ten – składający się z manifestów, wierszy, poematów i powieści Jasińskiego – uzupełniono o inne teksty (i gatunki), jak na przykład słynne opowiadanie *Nogi Izoldy Morgan* (z 1923 roku) i równie słynny dramat *Bal manekinów* (z 1931 roku). Nasuwa się tu także pytanie, o ile utwory te pozwoliłyby rzucić nieco inne światło na niektóre z poruszonych przez autora rozprawy tematów i motywów, takie jak raczej zawył stosunek Jasińskiego do kwestii emancypacji kobiet.

Jasiński a terminologia (bio)medyczna

Uderzające jest to, że autor rozprawy nieraz łączy koncepcje zaczerpnięte z ontologii politycznej Rancière'a (takie jak – we francuskim brzmieniu – *la police*, *le sensible* i *la communauté*) z terminami o wydźwięku (bio)medycznym. Tak na przykład w poniżej przytoczonych cytatach pojawiają się formy czasownika „immunizować” (moje podkreślenie):

- 1) „Spopularyzowanie maszyny w życiu społecznym, powiada Jasiński, musi zostać poprzedzone wyprodukowaniem kategorii, pojęć oraz „nowych form percypowania”, które byłyby zdolne opisać i oswoić nową rzeczywistość tak, by spodziewana powszechność techniki stała się motorem upodmiotowienia, a nie nową, nieznaną dotąd siłą, której wyłonienie scementowałoby istniejące urządzenia oraz immunizowałoby imperatywny reżim *sensible* przed polityczną interwencją w strukturę wspólnoty.” (s. 57-58)
- 2) „Pamiętając, że choć socrealizm miał wiele wspólnego z awangardą, gdy mowa o konstruktywistycznym optymizmie i kreśleniu śmiałych wizji «miejsc pożądaných», to z uwagi na swe uwikłania w aparat władzy oraz imperatyw immunizowania status quo, należałoby określić ten kierunek mianem p o l i c j i w s p ó l n o t y.” (s. 146).

Wystąpienie tego terminu przypomina nam o tym, że pochodzące od łacińskiego rdzenia *munus* pojęcie *communitas* (gr. *koinos*, niem. *gemein*, pol. *gmina*) jest etymologicznie związane ze słowem *immunitas* (które oznacza, między innymi, wyłączenie ze wspólnotowych zobowiązań). Ów leksykalno-semantyczny związek jest tym bardziej znamieny, że pewne jego echa da się również spostrzegać u samego Jasińskiego. Jak wiadomo, pisarz z Klimontowa nawiązuje do terminologii (bio)medycznej i epidemiologicznej – wirusy, bakterie,

choroby zakaźne, ... – nie tylko we wczesnych tekstach takich jak *Futuryzm polski (bilans)* i *Nogi Izoldy Morgan*, ale także w późniejszych powieściach takich jak *Palę Paryż* i *Człowiek zmienia skórę*. Wobec tego nasuwa się pytanie, jakie funkcje pełni owa terminologia „infekcjologiczna” w dyskursie (meta)literackim Jasińskiego i czy można ją jakoś połączyć (pogodzić?) z ontologią polityczną Rancière’a. Autor dysertacji co prawda omawia symboliczne znaczenie plagi dżumy w obrębie częściowo „katastroficzej” fabuły *Palę Paryż* (s. 144), jak również szczególne znaczenie lepry w powieści *Człowiek zmienia skórę*, ale wydaje się, że motyw ten – powracający w niemal całym dorobku Jasińskiego – zasługuje na bliższe przyjrzenie się, szczególnie w kontekście napięcia między „polityką” a „policją”.

3. Uwagi szczegółowe

Literówki: W tekście rozprawy można spotkać drobne niedociągnięcia językowe, które trzeba będzie poprawić w wydaniu książkowym. Oto kilka przykładów:

- s. 17 – „zawiazku zawodowym”
- s. 24 – „do zewnętrzna społeczności”
- s. 43 – „dosarczyć jedyńe sztuka”
- s. 77 – „Jeszcze 1921 roku”
- s. 102 – „odrywały jedną”
- s. 120 – „skontastowano”
- s. 136 – „z kolonialna burżuazją”
- s. 136 – „*Asia an Western Dominance*”

Odmiana imion i nazwisk obcych: Na s. 22, 31, 39, 118, 169 i 182 występuje forma „Jacquesa” (zamiast „Jacques’a”). „Jacquesem Rancière” (s. 91) powinno być „Jacques’em Rancière’em”, a „Rancière” (s. 162) powinno być „Rancière’em”.

Transliteracja: W publikacji książkowej trzeba będzie ujednoczyć transliterację greckich wyrazów, mianowicie słowa *φωνή* (które w rozprawie występuje nie tylko jako *phōné*, ale także jako *phônê*).

Uzupełnienie do przypisu 11 na s. 38: O urbanistycznych projektach Szymona Syrkusa oraz grupy Praesens (w kontekście międzynarodowym) obszernie i ciekawie pisze Martin

Kohlrausch w książce *Brokers of Modernity. East Central Europe and the Rise of Modernist Architects, 1910-1950* (Leuven University Press 2019).

4. Podsumowanie recenzji

Przedstawiona mi do recenzji praca doktorska niewątpliwie ma charakter odkrywczy i poszerza granice i horyzonty naszego myślenia o twórczości Brunona Jasińskiego. Mgr Pfeifer w rozprawie przyjmuje słuszne założenie, że „imperatyw emancypacji” jest kluczowym elementem (a więc fundamentem) praktyki artystycznej Brunona Jasińskiego. Dążąc tym tropem, autor zrealizował ambitny program badawczy, w oparciu o szeroką wiedzę literaturoznawczą, kulturoznawczą, filozoficzną i historiograficzną. Materiał zaprezentowany w pracy jest niezmiernie bogaty i niewątpliwie będzie podstawą dalszych badań i projektów w dziedzinie studiów nad (polską i międzynarodową) awangardą. Jednocześnie chciałbym tu zaznaczyć, że ze względu na publikację rozprawy w kształcie monografii warto by było nieco poszerzyć perspektywę analityczną oraz zakres analizowanych tekstów. Tym niemniej – i niezależnie od kilku, jak sądzę, słabiej rozwiniętych aspektów – przedstawiona do recenzji praca wykazuje odpowiedni poziom merytoryczny, a sposób prezentacji przeprowadzonych badań świadczy o wielkiej dojrzałości naukowej i intelektualnej. W związku z powyższym stwierdzam, że recenzowana rozprawa spełnia warunki stawiane dysertacjom doktorskim i z pełnym przekonaniem stawiam wniosek o dopuszczenie mgra Pfeifera do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Prof. dr. Kris Van Heuckelom

Vice Dean of International Affairs | Faculty of Arts | KU Leuven

Blijde Inkomststraat 13, 3000 Leuven, Belgium | Box 3311 | Babelhuis 02.05

T +32 16.32.49.15 | kris.vanheuckelom@kuleuven.be (he/him/his)